

Pinguicula vulgaris L. (Vetblad) weer terug in Noord-Brabant

Arnout-Jan Rossenaar*, Geert Kierkels, Marian Schelle & Frank Bos

* Correspondentieadres: Kraaipanstraat 5A 1091 PE Amsterdam

Re-appearence of *Pinguicula vulgaris* L. (Common Butterwort) in Noord-Brabant

In August 1998 *Pinguicula vulgaris* was discovered in the middle of Noord-Brabant after almost 50 years of absence in this province. The species appeared on three spots on the embankment of a pool in heathland, after recent restoration measurements.

Op 16 augustus 1998 werd Vetblad (*Pinguicula vulgaris* L.) ontdekt in het Leikeven door Frank Bos. Vetblad is een sterk bedreigde soort in Nederland.^{1 2}

Het Leikeven ligt in het reservaat Huis ter Heide, tussen Tilburg en Kaatsheuvel. De nieuwe vindplaats ligt in atlashok 44-57. Het gebied bestaat uit droge naaldbossen, heide en vennen. Deze vennen herbergden ooit een bijzondere zwakgebufferde venflora van de Oeverkruid-klasse (Littorelletea). Door verdroging, verzuring en eutrofiëring was deze venflora hier begin jaren negentig vrijwel geheel verdwenen. In de winter van 1993/1994 is door de Vereniging Natuurmonumenten een laag van gemiddeld 50 cm van de venbodem en omliggend terrein afgegraven als herstelmaatregel. Dit project is onderdeel van "Plan Lobelia".³ Sinds 1997 is het terrein ingericht voor begrazing met Schotse Hooglanders. Van de locatie is tijdens een veldbezoek⁴ een vegetatie-opname gemaakt (Tabel 1).

De groeiplaats bevindt zich op de noordoostoever van het Leikeven, vlak boven de hoogwaterlijn. In deze zone werden buiten de opname verder Moeraswolfsklauw (*Lycopodiella inundata*) en Gestreepte witbol (*Holcus lanatus*) aangetroffen.

De groeiplaats bestaat uit 21 grote en kleine vegetatieve rozetten verspreid over ca. 100 m². Overblijfselen van bloeiwijzen en vruchtdozen zijn niet waargenomen. Vermoed wordt dat de grote rozetten al in 1997 als kleine rozetjes aanwezig zijn geweest en dat de populatie dus in 1997 is ontstaan.

Van de kleine rozetten kan worden verondersteld dat deze pas in 1998 zijn ontkiemd. Er is een kleine kans dat diasporen door bezoekers (on)opzettelijk zijn aangevoerd, omdat dit terrein regelmatig wordt bezocht door floristen die mogelijk andere terreinen met Vetblad hebben bezocht. De bodem rondom de exemplaren was niet onlangs gestoord en er waren ook vitale, zeer kleine exemplaren aanwezig. Aanplant lijkt daarom onwaarschijnlijk. Vestiging vanuit de zaadbank is wellicht de meest waarschijnlijke optie. Opvallend was dat de grote rozetten vooral voorkwamen op kale bodem, terwijl de meeste kleine rozetten zich bevonden in kleine moskussens. De bodem bestaat uit vochtig mineraal, enigszins leemhoudend, kalkarm dekzand. Over grote oppervlakten is de vochtige zandbodem bedekt met Heideviltwier (*Zygonium ericetorum*). Er heeft zich nog nauwelijks een organische stoflaag (A-horizont) gevormd.

Tabel 1. Vegetatie-opname van de nieuwe groeiplaats van Vetblad (*Pinguicula vulgaris*) in het Leikeven bij Tilburg.

A.J. Rossenaar, 25 augustus 1998; opp.: 3 x 3m; totale bedekking 20%; bed. kruidlaag 20%; bed. moslaag 3%; vegetatiehoogte 25–(50) cm; venwater ter plaatse: pH 5,4; elektrisch geleidingsvermogen (EGV): 40 ?S/cm.			
<i>Pinguicula vulgaris</i>	+1 (6 exx.)	<i>Drepanocladus aduncus</i>	2m
<i>Drosera intermedia</i>	1.1	<i>Campylopus introflexus</i>	2m
<i>Calluna vulgaris</i>	+1	<i>Polytrichum commune</i>	2m
<i>Gnaphalium luteo-album</i>	+1	<i>Agrostis canina</i>	2a.3
<i>Juncus bulbosus</i>	1.2	<i>Lycopus europaeus</i>	+1
<i>Molinia caerulea</i>	2a.2	<i>Leontodon saxatilis</i>	1.1
<i>Hydrocotyle vulgaris</i>	+1	<i>Salix cinerea</i>	+1
<i>Betula pubescens</i> (kiemplant)	1.1	<i>Pinus sylvestris</i> (kiemplant)	+1

Tijdens het veldbezoek werd op ca. 200 meter naar het westen nog een tweede vindplaats met één enkel groter exemplaar ontdekt. Eind augustus werd op nog een derde locatie Vetblad aangetroffen.⁵

De Atlas van de Nederlandse Flora vermeldt alleen opgaven van vóór 1950 voor Noord-Brabant.² Oude vondsten van Vetblad in of uit de omgeving van het Leikeven zijn niet bekend. De dichtstbijzijnde bekende vondst in Noord-Brabant bevond zich in het verleden op een afstand van 20 kilometer, ca. 2 km ten westen van Chaam. Verder werd Vetblad vóór 1950 in het Dommeldal rond Eindhoven (op ca. 50 km afstand) aangetroffen. In het Dommeldal bevonden zich milieus die rijk waren aan baserijk kwelwater, waar meerdere soorten van dit milieu voorkwamen zoals *Parnassia* (*Parnassia palustris*).^{6,7}

Doorgaans wordt Vetblad in Nederland nog gevonden op plaatsen die onder invloed staan van baserijk kwelwater. In het Leikeven was dit vroeger ook zo, maar nu niet meer. Het is mogelijk dat in het verleden dit gebied bij overstromingen door hoge waterstanden regelmatig onder invloed stond van (enigszins) baserijk (oppervlakte)water. Hierdoor waren er lokaal mogelijkheden voor soorten van baserijke milieus. Het optreden van baserijke kwel vanuit de diepere ondergrond is in het Leikeven niet aan de orde.⁷

Ook op andere plaatsen in Nederland is Vetblad na de uitvoer van herstelmaatregelen recent teruggekeerd.⁸ Uit deze waarnemingen blijkt dat de door sommigen – terecht – geuite vrees dat Vetblad spoedig voor onze Flora verloren zal zijn⁹ nog niet is bewaarheid.

Uit de resultaten van recent onderzoek naar de zaadbank¹⁰ wordt de verschijningskans van na herstelmaatregelen verloren gegane soorten gering geacht. Bij dit onderzoek worden zeldzame soorten door de gehanteerde methode vaak niet aangetroffen, omdat deze een (zeer) lage trefkans hebben. Voor de natuurbeheerder is met name het verschijnen van zeldzame en bedreigde soorten van belang, maar deze soorten kunnen bijna alleen tijdens inventarisatie van de flora worden gevonden. Welke zeldzame soorten zullen verschijnen na uitvoering van herstelwerkzaamheden is moeilijk te voorspellen.

De onverwachte vondst van Waterlobelia (*Lobelia dortmanna*) en Vetblad in het Leikeven geeft een aanwijzing voorzichtig te zijn met het inzaaien van zeldzame "verdwenen" soorten in natuurgebieden, omdat een gering aantal zaden nog in de zaadbank aanwezig kunnen zijn en na lange tijd plotseling weer kunnen kiemen.

Een nieuwe Vetbladpopulatie is bijzonder en rechtvaardigt in de beginfase van het herstelproject enige extra aandacht voor de kleine kwetsbare populatie. Als de soort de kans krijgt rijpe zaden te vormen, dan kan deze populatie zich wellicht ontwikkelen tot een grotere duurzame populatie. In de toekomst kan handmatig kleinschalig plaggen en verwijderen van de opslag van Berk, Wilg en Grove den bijdragen aan het voortbestaan van Vetblad in het Leikeven. De kans is echter ook groot dat deze soort hier incidenteel af en toe verschijnt en dat de huidige groeiplaatsen geen lang leven beschoren zullen zijn, hetzij door een toename van de vegetatiebedekking van de huidige groeiplaatsen door natuurlijke successie, hetzij door periodiek optredende inundaties vanuit het ven. Ook is het mogelijk dat de soort door afname van het basengehalte van de bodem en daarbij optredende verzuring van de toplaag verdwijnt, omdat de grootschalige overstromingen met oppervlaktewater nu niet meer plaatsvinden.⁷

1. E.J. Weeda, R. van der Meijden & P.A. Bakker, 1990. FLORON-Rode Lijst 1990. Rode Lijst van de in Nederland verdwenen en bedreigde planten (Pteridophyta en Spermatophyta) over de periode 1.I.1980-1.I.1990. *Gorteria* 16: 3-26. Vetblad wordt hierin vermeld als zeer sterk bedreigde soort (Rode Lijst categorie 1).
2. F. Adema, 1985. *Pinguicula vulgaris* L. In: J. Mennema, A.J. Quené-Boerenbrood & C.L. Plate (red.), *Atlas van de Nederlandse Flora* 2: 238. Utrecht.
3. Waterlobelia (*Lobelia dortmanna*) was in 1995 plaatselijk massaal (ca. 500 bloeiende planten) verschenen. In 1996 groeide er nog een klein aantal exemplaren. Bij een bezoek aan de groeiplaats in 1997 werd de soort echter niet meer teruggevonden (waarnemingen G. Kierkels, M. Schelle en L. Querelle).
4. Op 25-8-1998 werd de nieuwe vindplaats van Vetblad bezocht door Peter van Ruth, Frank Bos, Gerben van Geest, Hemmo Modekkers John Bruinsma, Wil Bruinsma, Max van der Weegen, Marian Schelle, Geert Kierkels en Arnout-Jan Rossenaar.
5. Langs de oost-oever van het Leikeven werd door G. Kierkels, M. Schelle en J.M.A. Cools op 31-8-1998 een derde groeiplaats van Vetblad ontdekt. De plek was in de nabijheid van de plaats waar Waterlobelia was verschenen op ca. 200 m van de eerste (grote) vindplaats. Hier groeiden twee kleine en twee grote exemplaren, juist boven de hoogwaterlijn.
6. J.M.A. Cools, 1989. *Atlas van de Noordbrabantse flora*. Utrecht.
7. Schriftelijke mededeling B.F. van Tooren. Het Leikeven is nu een systeem dat overwegend onder invloed staat van (zuur) regenwater, waar de aanvoer van kwelwater in de huidige situatie nog maar van geringe betekenis is. Wel lijkt aan de noordoostoever enige aanvoer van basenrijk water naar het maaiveld op te treden via een klein lokaal systeem. Dit uit zich in de aanwezigheid van Blauwe knoop en Blauwe zegge in de natte heide-vegetatie. Hier werden ook de meeste exemplaren van Vetblad aangetroffen.
8. In de 90-er jaren is Vetblad na plagmaatregelen aangetroffen in Beekvliet bij Lochem (mond. med. F. van Wijngaeren). In Stroothuizen in Oost-Twente (mond. med. A.J.M. Jansen) is de soort in 1998 verschenen. Ook blijkt Vetblad een enkele keer nog aanwezig op particulier terrein. Zo vond G.J. van der Veen van deze soort in 1995 nog enkele exemplaren in nat schraalland bij Nijkerk.
9. V. Westhoff, P.A. Bakker, C.G. van Leeuwen en E.E. van der Voo 1970. *Wilde planten. flora en vegetatie in onze natuurgebieden*: 92. Amsterdam.
10. R.M. Bekker, 1998. *The ecology of soil seed banks in grassland ecosystems*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.